

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Reintje De Vos

Hendrik <Van Alkmaar>

Haarlem, 1826

Inleidend Betoog.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-62132](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-62132)

INLEIDEND BETOOG.

Weinige boeken bestaan er in de Letterkundige wereld, waarover zoo veel geschreven is, als over den roman: REINAART of REINTJE DE Vos.

De lijst der, door mij aangeteekende, plaatsen bestaat reeds vele zijden schrifts, en waren de getuigenissen aangaande de waarde van het werk afgeschreven, dan zouden dezelve veel meer papier hebben gevorderd.

Ik zoude dezen aangaande een breedvoerig berigt kunnen geven, maar, door gebrek aan ruimte wederhouden, moet ik mijnen lust beperken, en geef thans alleen eenige berigten aangaande de geschiedenis van den roman, — over Mr. HENDRIK VAN ALKMAAR den Dichter, — over *zijn* werk en de Bibliographische geschiedenis van hetzelfde.

Aangaande het eerste, zij korthedshalve alleen de uitkomst van mijne overwegingen mede-

dedeelen, zonder van de redenen van twijfel en beslissing te gewagen.

De lust of zucht om anderen door fabelen en vertelsels te onderrigten, bestond reeds in de oudste tijden, en zeer vroeg vond men de sporen der gewoonte, om dergelijke leeringen in te kleeden, in de vorm van verhalen, aangaande het bedrijf van dieren, of als gesprekken van dezelve.

De Grieksche en Romeinsche fabeldichters hebben de gebreken hunner tijdgenooten op deze wijze gehekeld, en het is opmerkelijk, dat de Vos, reeds vroeg is uitgekozen tot spreker over staatkundige begrippen en handelingen, en tot beoordeelaar van de regelen der regering (*).

In het beroemde boek: *KELILA* en *DIMNA*, — de fabelen van *BIDPAÏ* — voor onheugelijke tijden in het Indisch geschreven, hetwelk door vertalingen in het Perzisch, Arabisch en Hebreeuwsch, in het Latijn tot ons gekomen is, met den titel van: *Directorium vitae humanae* en door *JOHANNES DUKERIUS* in het Nederduitsch is uitgegeven

(*) C. F. FLÖGEL, *Geschichte der Komischen Litteratur* III. 29.

ven met den naam van: *Voorbeeldfels der oude wijzen*, vindt men verscheidene verhalen van Vosfen, die in geestige vertellingen of zamenfpraken de voornaamfte gronden der staat- of regeerkunde meesterlijk behandelen.

Men heeft gemeend, onzen Roman reeds aan dit boek te kunnen hechten (*), maar bij vergelijking blijkt het, dat slechts enkele tusfchenverhalen, met name: *het proces van den man met de slang* enz., en dan nog maar gedeeltelijk, aldaar gevonden worden.

Verscheidene fchrijvers hebben later getracht, denzelfen op eenig gedeelte der gefchiedenis, te huis te brengen.

Het berigt van den geleerden, JOHAN GEORG ECKARD (†), werd vooral door velen gereede-
lijk

(*) LE GRAND D'AUSSY, *Tabl. et Cont. Tom. I. p. 383*. Een beoefenaar der Oosterfche Litteratuur heeft mij verzekerd, dat er bij eene nieuwe, onlangs verschenene en vermeerderde uitgave van dit werk nieuwe bewijzen zijn zouden voor deze opvatting.

In de voorrede der uitgave in het Arabisch door H. A. SCHULTENS, *Leyden 1786. 4.* is een breedvoerig berigt over de Letterkundige Gefchiedenis van dit werk.

Het werk van DUKERIUS verdient geenszins die vergetelheid, waartoe hetzelve vervallen is.

(†) In *Prefat. ad Collectanea Etymol. LEIBNITZII*, p. 36.

**

XVIII INLEIDEND BETOOG.

lijk aangenomen. De Roman zoude, naar zijn inzien, de geschiedenis uitmaken van zekeren Graaf REGINARDUS, die in het laatste van de 9de en het begin van de 10de eeuw geleefd heeft, en Raad zijnde van SWENTIBOLD, Koning van *Austrasie* (*Oost-Frankrijk*), in de ongenade bij zijnen Meester was gevallen. Hij had zich, met zijne vrouw en kinderen, neergezet in het sterk kasteel *Durfos*, van waar hij het land van den Vorst belaagde, en door allerlei list en slimme vonden zich over het vermeend onrecht wist te wreken.

De gelukkige uitkomst van deze loosheid zoude bij zijne naburen in liederen bezongen zijn; men vergeleek hem daarin bij den Vos, en uit die liederen was dan het verhaal zamengesteld.

ECKARD heeft voorzeker vele schijnbare blijken van overeenkomst tuschen den Graaf REGINARDUS en REINAART DE Vos opgezocht; maar deze redeneringen kunnen den toets van het geoefend oordeel niet doorstaan. GOTTSCHÉDE heeft dezelve, naar mijne gedachte, zoo voldoende ontzenuwd (*), dat dit geheele verhaal van den Graaf REGINARDUS in verband met

(*) *In de verhandeling voor de vertaling van de REYNKE FUCHS 29—27. Verder FLÖGEL l. c.*

met den Koning SWENTIBOLD, hoe veel malen ook later opgewarmd, geheel wegvalt.

Van de andere opvattingen van sommige geleerden, met name van GOTTSCHÉDE zelve, die in het midden bragt, dat HENDRIK VAN ALKMAAR waarschijnlijk, het lot en het gedrag van zijnen Meester, RENATUS, Hertog van *Lotharingen*, die in gestadigen oorlog leefde, met KAREL DEN STOUTEN, Hertog van *Bourgondie*, in den twist van REINEKE en IZEGRIM had afgeschilderd (*), — die van BUSSCHING, TJADEN en anderen, dat NICOLAAS BAUMAN, die in zijnen besten leeftijd, Kanselier was geweest van den Hertog van GULIK, en door dezen verbannen is, zich, na zijne verhuizing naar *Rostok*, door het afschilderen van de zaken van Staat en het Hofleven bij gemelden Hertog, wraak had genomen van het geleden onrecht en eindelijk — die van JOHN DRAKE (†), door wien alles was toegepast op den Graaf van LEYCESTER, in onze geschiedenis bekend, — zullen wij niets behoeven te zeggen, vermits de Roman zeker van veel vroegeren tijd dagteekent, dan van dien, waarin de gemelde personen geboren zijn.

De

(*) Ald. 27 en 28.

(†) VAN WIJN, *Historische avondsonden*, 273.

xx INLEIDEND BETOOG.

De Duitſche en Franſche Letterkundigen hebben zich vooral beijverd, om de eerſte ſporen van ons verhaal te vinden, bij de Troubadours en Minnezangers in de middeleeuwen, bij wien de eerſte ſtralen van licht voor luſt en kennis zijn doorgebroken.

Men vond reeds zeer vroeg de namen van REGNARD en ISANGRIN in de oude Franſche ook in Duitſche liederen vermeld (*), maar naar verhalen, welke tot den Roman te brengen waren, werd vergeefs gezocht.

Het oudſte verhaal, hetwelk hiermede eenigzins in verband ſcheen te ſtaan, was: *Le Roman du Nouveau Regnard*, maar de naam wees reeds op eene vroegere bewerking.

Van dit verhaal waren verſcheidene navolgingen en overzettingen in druk verſchenen; hetzelve werd derhalve, als de oudſte bekende RENARD vereerd, en daar men het als zeker ſtelde, dat JAQUEMAR DE GIELEE, te *Rijsfel* in *Vlaanderen*

(*) *Hist. des Troubadours*, Tom. I. p. 63. — alwaar melding is van een lied van RICHARD I, Koning van Engeland, geft. 1199. *Proben von Schwabiſche Poezij*, T. I. pag. 221. — Ook bij onzen VAN MAARLAND, die in de 13e eeuw bloeide, is in het werk: *der Naturenbloeme* melding van den Vos: *Aldus blivet in dat Hol Reinardes*. Zie VAN WIJN, *Hist. Avond.* 274.

deren geboortig, de Dichter was, beschouwde men ook dezen als den vervaardiger van *onzen Roman*.

In gemeld stuk vindt men wel eene bijtende fatire op de Regenten, de Hovelingen en andere standen, bijzonder op de Geestelijken, die allen aan de zwakste zijde worden aangetast, maar bij de vergelijking zag men weldra een zeer groot verschil, vermits de Dichter zijn verhaal heeft voorgedragen als een droom, welke niet minder dan twee jaren duurde, zonder dat de droomer in al dien tijd eten of drinken behoefde. (*)

Men vond verder vele sporen van oude romans met name: *le Renard couronné*, *le petit Renard*, *le Renard contrefait* en andere; misschien zijn er wel twintig, op welks titel de naam van: RENARD voorkomt, bij de schrijvers over de Letterkundige geschiedenis vermeld.

Hoe veel goeds en opmerkelijks van deze of gene derzelve werd bijgebracht, de begeerte naar eene volledige kennis van den ouden Roman, in betrekking tot de *gedrukte verhalen en dichtstukken*, bleef onvoldaan, en het was eerst onlangs, dat deze wensch vervuld

(*) FLÖGEL, l. c. I. 34.

vuld werd, en alle twijfel deswege is opgeheven.

Fransche en Duitsche geleerden hebben zich in de laatste jaren bijzonder beijverd, om de handschriften in de Koninklijke Bibliotheek te *Parijs* bewaard, te beoefenen. Men wist wel, dat aldaar een groote: *Roman du Renard* voorhanden was, maar wie durfde met het afschrijven van een uitgebreid oud dichtstuk beginnen, waarbij men in elken regel mischien moeite zoude ondervinden, ten opzichte der verouderde taal, het verschoten schrift, de verkortingen enz.

De zoo werkzame als schrandere en geleerde JACOB GRIMM, thans Bibliothecaris te *Kassel*, ondernam dezen arbeid, en bragt dien ten einde bij zijn verblijf te *Parijs*. Hij deed de hoop rijzen, dat hij dit werk, benevens vele andere onuitgegevene en onbekende stukken aangaande de *Renards* of *Reynaarden* zoude in het licht geven, doch hij werd hierin, ten opzichte van het voornaamste, door een Fransch geleerde voorgekomen.

M. O. M. MEON, de uitgever van den *Roman de la Rose*, heeft onlangs eene keurige uitgaaf bezorgd van den *Roman du Renard*, gevolgd van twee anderen: *le couronnement du Renard* en *le Nouvel Renard* — de laatste

ste van JAQUEMAR GUILÉE — in vier deelen (*).

Gebrek aan kunde en ervarenis in het oud Fransch heeft mij belet, hieruit zoo veel, tot opheldering van onzen Roman op te zoeken, als ik wel gewenscht had.

Het kan thans als genoegzaam zeker worden aangenomen, dat het begin van dit werk valt in het voorste der dertiende eeuw, en dat PIERRE DE ST. CLOUD het eerste gedeelte heeft vervaardigd, hetwelk als den stam of den tronk is aan te merken, waaruit vervolgens

(*) De titel is: *Le Roman du Renard, publié d'après les Manuscrits de la Bibliothèque du Roi, des XIII, XIV et XV siècles, par M. O. M. MEON, éditeur du Roman de la Rose, des Fabliaux et Contes etc., Paris chez TREUTEL et WURTZ 1826, 4 vol. 8°. avec figures.*

De *Roman du Renard* bevat met de bijvoegfels 30362 regels, *le Renard couronné*: 3398 en *Le Nouvel Renard*: 8048. Achter elk deel is een register tot opheldering der verouderde woorden en spreuken.

Vroeger was er door LE GRAND D'AUSSY een keurig berigt gegeven in zijne *Notices et extraits* etc. V 294, 88. aangaande zijne nasporingen over den Oud-franschen Roman. Aldaar zijn tevens zeer belangrijke berigten over de *Renard le Bistourné*, en de *Renard contrefait*, van welke de uitgave beloofd is. Deze geleerde geeft aan onzen Roman de omschrijving: *Poëme heroico-comique burlesque facétieux.*

gens vele hoofd en zijtakken welig zijn opgeschoten, door den ijver en den lust van verscheidene andere vrolijke en luimige Fransche dichters.

Dit een en ander maakte weldra zulk eenen opgang, dat GAUTHIER DE COUSI, reeds in den jare 1233, van hetzelfde als van een bekend werk gewaagde; hij berispte tevens zijne tijdgenooten, dat zij hunne kamers liever wilden opfieren met afbeeldfels van IZGRIM, dan van de H. Maagd.

Het bleek mij uit eene keurige beoordeeling van dit werk, door den beroemden RENOUARD (*) gegeven, dat de oude Roman veel stoutter moet zijn in de aanvallen op de Geestelijkheid, dan het in de latere, aan ons bekende, vertalingen plaats vindt, en dat het geheel kennelijk was ingerigt om den toenmaligen stand der kerkelijke zaken en der Geestelijkheid zelve in een belagchelijk licht voor te stellen.

IZGRIM, de wolf, is Priester, en doet de mis; RENARD, gered staande om naar het Heilige Land te gaan, doet met het kruis allerlei leelijke dingen. De kip door den vos gedood en bekloven, wordt heilig verklaard.

De

(*) In het *Journal des savans*, Juin 1826; de vervolgen heb ik nog niet gezien.

De doodstraf, door den Leeuw over den Vos uitgesproken, wordt veranderd in den last tot eene bedevaart naar *Jeruzalem*; bij de inzegening van REINTJE wordt hem verzekerd, dat hij, ingeval van sterven, regelregt naar het Paradijs zal gaan. De kat-uil is de biechtvader en deze stelt de Geestelijken, als kennende hunne nacht-bedrijven, erg ten toon. De *penitentie* is in alle deelen gelijk met die in de latere uitgaven.

Het verhaal gaat veel verder, dan tot op de zegepraal van den Vos over den Wolf. REINAART wordt op zijnen ouden dag een speler, en men brengt hem op het laatst met groote staatsie ten grave. De ezel doet de lijkrede, en eindelijk wordt de Vos nog *heilig* verklaard.

Hoe meer bijvoegfels aan dezen Roman werden bijgezet, des te meer nam de vermaardheid en de belangstelling in de historie van RENARD toe. Van hier, dat zij overgegoten werd in alle mogelijke vormen, bijna tot in het ongelooflijke.

Men schilderde ze af in de kerken, en speelde er aldaar kluchten van tusschen de misterien (*).

Aan

(*) LE GRAND D'AUSSY, l. c. Tom. I. p. 393.

Aan het Hof van PHILIPS DEN SCHOONEN, Koning van *Frankrijk*, gestorven in 1314, werd, bij een der Hoffeesten, het geheele leven en bedrijf van *Maistre RENARD*, in dramatische vertooningen voorgedragen. Op het einde dier vertooningen werd hij tot Paus verheven, doch hij vergat toen nog geenszins zijnen ouden aard, maar stal en at jonge hoenders! (*)

In de Domkerk te *Straatsburg*, zoude alsnog, aan eenen der pilaren, in beeldwerk een optogt met REINAART te zien zijn. De schalk (of zijn lijk) wordt op eene baar gedragen, door eenen bok en een varken, terwijl de beer, den ketel met wijwater en eenen kwast, de wolf het kruis, en de haas de waschkaars vooruit dragen en de hond, achter aan, het varken bij den staart trekt (†).

Het kan als buiten twijfel worden aangenomen, dat er van het geheel en de deelen van dezen geliefden Roman en van de bijverhalen, afschriften buiten *Frankrijk* verspreid werden, en dat hier te lande en elders reeds vroeg vertalingen en navolgingen werden gemaakt, voorzien van zulke veranderingen en bijvoegfels,

(*) C. F. FLÖGEL, *Geschichte der Komischen Litteratur*. Th. III. Z. 36.

(†) De afbeelding is ald. Z. 350.

fels, als de woonplaats of de betrekkingen van den ondernemer, schenen te vorderen, en zijne lust en luim hem aanraadden.

Het is zeker, dat er, omtrent het midden der vijftiende eeuw, in *Vlaanderen*, een zeer aanzienlijk deel van denzelven vertaald en in verzen is overgebracht door WILLAM DIE MADOK. Vervolgens is er eene andere vertaling in proza in het Nederduitsch vervaardigd, door eenen onbekenden Schrijver, naar welke de eerste of oudste drukken hier te lande zijn verschenen, te weten, die van *Gouda* in 1479 en te *Delft* in 1485, en ten gelijken tijde of weinige jaren daarna, is de derde vertaling in het Nederfakfisch of Platduitsch in rijm bijeengebragt, door onzen Landgenoot HENDRIK VAN ALKMAAR, waarvan de eerste bekende uitgave is gedaan in den jare 1498, en welke vertaling het hoofddoel uitmaakt van onze beschouwing.

HENDRIK VAN ALKMAAR is, hoogstwaarschijnlijk, in de stad met dien naam bekend, geboren. Het was toen bijna algemeen in gebruik, om, zoodra iemand zich buiten zijne geboorteplaats begaf, zich naar dezelve te noemen.

Vergeeffche pogingen heb ik aangewend,
om

xxviii INLEIDEND BETOOG.

om eenige berigten hem aangaande in *Noord-holland* op te sporen; ik vond hem onder de Raden van DAVID VAN BOURGONDIEŒ, Bisfchop van *Utrecht*.

Deze listige en heerschzuchtige Prelaat had in den jare 1474, de regtspleging in het Sticht willen veranderen en het Fransche of Bourgondisch regt invoeren, in plaats van het Friefche of Saksifche. Hij had eenen Raad van tien perfonen benoemd, aan welken van alle vonnifen zoude kunnen worden geappelleerd. Deze Raad werd het *Regt van den Schive* (tafel) genoemd, in tegenftelling, van de lagere inrigtingen, welke *regtbanken* werden geheeten.

Na ontvangen octrooi van Keizer FREDERIK, benoemde hij de leden van den Raad; onder dezen wordt de naam van VAN ALKMAAR niet gevonden (*).

Gemelde nieuwigheid vond, als ftrijdig met de bezworene privilegien, veel afkeuring bij de kapitelen en bij andere leden der gewestelijke regering, vooral bij de Overijfselsche fteden.

Toen

(*) K. BURMAN, *Utrechtsche Jaarboeken*, D. III, bl. 109. Het octrooi, alsmede de brief is in het *Utrechtsch Placaatboek*, D. II. 948 en 948.

Toen de Bifchop zinen voornaamften befchermer, Hertog KAREL DEN STOUTEN, verloren had, klom de tegenftand tot zulk eene hoogte, dat hij genoodzaakt werd, om van verfcheidene begonnene maatregelen terug te komen, en met name de infteiling van het Hof (*de fchive*), te vernietigen.

Hij floot hierover een verdrag met de Staten, op den een en twintigften van Hooimaand van 1477, en bij een afzonderlijk plaacaat van den 28^{en} daaraan volgende, werd bekend gemaakt, dat *acht* Raden, waarvan als de jongfte vermeld is Mr. HENDRIK VAN ALKMAAR, *om allen besten wille*, buiten *Utrecht* zouden blijven. (*)

Het was niet voor den jare 1481, dat de ftedelijke regering van *Utrecht*, bij acte op Maandag na Paasfchen, de toefteemming gaf, dat aan zeven van de acht uitgewekene perfonen, met name aan Mr. HENDRIK VAN ALKMAAR, werd toegestaan, om wederom vrij in de ftad te mogen terug komen (†).

Wij vonden in de gefchiedenis van *Utrecht* tot nog toe geene verdere vermelding van zinen naam, en meenen het als zeer waarfchijnlijk

(*) BURMAN, I. c. bl. 183.

(†) Ald. bl. 373.

lijk te mogen beschouwen, dat hij niet in de dienst van den Bisfchop, die hem, in de eerst gedane aanstelling niet had kunnen handhaven, is terug gekeerd, maar dat hij is overgegaan in de dienst van de Hertogen van *Gelder*, uit den Huize EGMOND, die in gestadigen onmin leefden met den Bisfchop, en met het geheele huis van *Bourgondie*.

Wordt dit als vermoedelijk aangenomen, dan heldert het zich gevoegelijk op, hoe hij vervolgens gekomen is in de dienst van den Hertog van *Lotharingen*, hoezeer het gebied van dezen Vorst eenigzins ver van deze gewesten verwijderd was.

In den jare 1485 huwde PHILIPPA of PHILIPOTE VAN EGMOND, de dochter van Hertog ADOLPH en de zuster van Hertog KAREL VAN GELDER, aan RENATUS II, Hertog van *Lotharingen*, een rijk Vorst. Deze Prinses heeft, zeer waarschijnlijk, zich door eenige personen uit *Gelderland*, die zij wegens bekwaamheid kende, doen vergezellen, en toen hun huwelijk gezegend werd met kinderen, is dan de zorg voor de opvoeding van beider zonen, ANTONY, CLAUDE en JOHAN aan Mr. HENDRIK VAN ALKMAAR opgedragen (*).

Ik

(*) PONTANUS, *Geschiedenis van Gelderland*, en de Ge-

Ik meen met GOTTSCHÉDE, en anderen de woorden: *Scholemester un tuchtlerer*, te mogen opnemen in den zin van: *Onderwijzer en Hofmeester* (zedevoogd), en mag men den boom beoordeelen naar de vruchten, dan heeft de onderwijzer aan zijne roeping met eere voldaan, daar deze Vorsten een goeden naam in de Geschiedenis verworven hebben. JOHAN is bekend geweest met den naam van den *Kardinaal van Lotharingen*, en was de vriend van ERASMUS.

Hoezeer wij wel gewenscht hadden, meer berigten aangaande het lot en leven van onzen Landgenoot te vinden; zal dit genoegzaam zijn, om den twijfel, dat hij nimmer zoude hebben bestaan, en dat de naam van HENDRIK VAN ALKMAAR een versierde naam was, te doen ophouden. De vraag door dezen en geenen der patronen van NICOLAAS BAUMAN, gedaan: „Hoe zoude iemand uit de poelen „van *Noord-Holland*, aan het Hof van den „Her-

Genealogien van den huize: EGMOND, bij VAN LEEUWEN, LUISCIUS, KOK en anderen. RENATUS II. regeerde tot 1508, ANTONIUS de oudste zoon tot 1544.

„Hertog van *Lotharingen* komen?” zal waarschijnlijk niet op nieuw worden gedaan.

De loop der omstandigheden, waardoor onze Landgenoot bij velen is miskend, en dat aan gemelden BAUMAN de eer van den schrijver of dichter te zijn van de REYNEKE DE VOS in het platduitsch, door eenigen is toegekend, is de volgende.

Van de eerste uitgaven van dit dichtstuk, waarbij in de voorrede melding is van HENDRIK VAN ALKMAAR, zijn ten minsten twee drukken verschenen aan de *Oostzee*, als zijnde er behalve het exemplaar van den Lubekschē druk van 1498, te *Wolfenbittel* bewaard, een ander in de Koninklijke Bibliotheek te *Dresden*, te *Rostok* gedrukt 1517, nog voorhanden.

Het is hieruit op te maken, dat dit boek in die streken bijzonder geliefd was, en derhalve was het niet te verwonderen, dat bij NICOLAAS BAUMAN, een bekwaam Letterkundige, van *Emden* geboortig, die door een zamenloop van omstandigheden van *Gulik* naar *Rostok* was verhuisd, de lust ontstond om dit Volksboek op nieuw uit te geven, en met eene meer wijdoopige voorrede en met meer

moralisatien te voorzien, vooral daar hij in LUDEWICH DIETZ, die uit *Spiers* geboren en zelf dichter was, een boekdrukker vond, genegen voor zulke ondernemingen.

Deze verbeterde druk verscheen in den jare 1522, zonder dat daarbij of op den titel of in de veranderde voorrede eenige melding is gemaakt van HENDRIK VAN ALKMAAR, of van NICOLAAS BAUMAN; tevens wordt er bij deze uitgave verzekerd: „ dat de overzetting „ uit het Waalsch en Fransch in het Duitsch, „ *voormaals* was gedaan.”

Waarschijnlijk heeft BAUMAN hierbij geheel ter goeder trouw gehandeld, zonder iets voor zich zelve te beoogen; alleen bedoelende om dit volksboek meer nuttig te maken, en de leeringen te versterken, door het bijbrengen van voorbeelden uit oudere Duitse dichters en schrijvers.

BAUMAN stierf in Grasmaand van den jare 1526, en hij is derhalve geheel onschuldig aan hetgene er verder op en voor zijnen naam mogte gedaan of geschreven zijn. Naar mijn oordeel, is hij ook geheel vrij te pleiten van de beschuldiging van letterdieverij, welke wel eens tegen hem is ingebracht (*). Hij heeft zijnen naam

(*) ECKARD l. c. I. 48.

xxxiv INLEIDEND BETOOG.

naam nergens in plaats van den eersten uitgever gezet, en hij konde er ook niets bij winnen met dien van onzen landgenoot te verzwijgen.

De REINCKE werd in de zestiende eeuw meermalen herdrukt, en veel gelezen, zonder dat iemand zich over de vraag: wie de schrijver of vertaler ware? bekommerde, tot dat eindelijk GEORG ROLLENHAGEN vernomen hebbende, dat de *Rostoksche* druk van 1522, door NICOLAAS BAUMAN was bezorgd, dezen man als den vervaardiger van het dichtstuk beschouwde, en hierbij als van eene zekere zaak melding maakte in de voorrede van zijn vermaard gebleven boek: *Der Froschmäusler* 1596.

Het berigt van deze vermeende ontdekking vond weinigen ingang in de zeventiende eeuw; alleen werd de getuigenis van ROLLENHAGEN bij den *Rostokschen* druk van 1662 medegedeeld, en hierna gebeurde het, dat de beroemde DANIEL GERARD MORHOFF (*), het gemeld berigt omtrent den jare 1682 als waarheid aannam, en hierop eene geheel nieuwe redenering bouwde. Volgens zijn begrip moest dit boek,
uit

(*) *Unterrigt von der Deutschen Sprache und Pöetereij*, Z. 334.

uit hoofde van de taal door eenen Duitscher geschreven zijn.

Dit begrip werd vervolgens, uit belangstelling in den volksroem, gaarne geloofd, en er waren sedert verscheidene schrijvers met name: GOLDAST, TENTZEL, REIMAN, HEUMAN en meer, die deze opvatting in hunne schriften verdedigden. De roem van BAUMAN schein alzoo volkomen bevestigd, toen de waarheid op het minst verwachtte aan het licht kwam.

FRIEDRICH AUGUST VON HACKMAN, Hoogleeraar te *Helmstädt*, vond in den jare 1709 het exemplaar van den druk van 1498 in de Bibliotheek te *Wolfenbüttel*, waarin HENDRIK VAN ALKMAAR, zich als de vertaler doet kennen, van welke bevinding hij aan de geleerde wereld kennis gaf.

Nu, zoude men zeggen, was de zaak voor onzen landgenoot geheel uitgemaakt, maar neen! vele Duitschers oordeelden het den roem van hun volk te na, dat een Nederlander, de dichter zoude zijn van het door hen geliefde volksboek. Verscheidene trokken op voor BAUMAN, met zulk eene drift, alsof er zeer veel van afhing, doch er waren ook andere die, uit besef van regtvaardigheid het regt van HENDRIK VAN ALKMAAR handhaafden.

Onder de eersten waren de voornaamsten,

*** 2

Bus-

BUSSCHING, TJADEN en KINDERLING. Onder de laatsten — behalve VON HACKMAN zelf — GOTTSCHEDÉ, DREIJER, GESSNER en meer. Vermits de zaak *opzettelijk* behandeld is door JOHAN HEINRICH TJADEN in deszelfs verdienstelijk werk (*): *Gelehrte Oost-friesland* zal ik mij tot hetzelfde bepalen, en de gegrondheid der redenen, voor zijne meening bijgebracht, onderzoeken.

De bij hem te ver gedrevene zucht voor den roem van het land zijner geboorte, ziet men gaarne voorbij, vooral, omdat hij door zijne opvatting is aangespoord geworden, om eene keurig bewerkte verhandeling te schrijven over de REYNEKE FUCHS, en deszelfs Bibliographische geschiedenis.

Van de redenen door hem voor zijne stelling: dat BAUMAN de dichter is, aangevoerd, zijn de volgende de voornaamste.

„Nooit is er een HENDRIK VAN ALKMAAR in de wereld geweest; maar deze naam is alleen door BAUMAN ver dicht, om verborgen en voor alle nasporingen van wege het Hertoglijk Hof te *Gulik* zeker te zijn.”

Nu de naam van Mr. HENDRIK VAN ALKMAAR in de Utrechtsche Geschiedenis gevonden

(*) AURICH 1785, I. bl. 19—89.

den wordt, zal men het eerste niet meer kunnen staande houden; en al ware het, dat BAUMAN, door het noemen van dien naam zich zoude hebben willen dekken, voor de vervolgingen van den Hertog van *Gulik*, dan had hij zeer onvoorzigtig gedaan, om aan den verzienden persoon, eene bijkomende betrekking toe te kennen en te zeggen, dat het werk op begeerte van den Hertog van *Lotharingen* was geschreven. Nu het door de uitgave van den ouden Roman bewezen is, dat dit dichtstuk naar het Fransch is gevolgd, nu konde den Hertog VAN GULIK zich over deze uitgaaf, al ware die ook door BAUMAN vervaardigd, niet vertoornen, en zoo valt de reden van verbloeming en om eenen valschen naam aan te nemen, geheel weg.

„ Dat er in de gansche Geschiedenis geen
 „ spoor te vinden is, dat een Hertog van *Lo-*
 „ *tharingen* eenen Hofmeester heeft gehad,
 „ die HENDRIK VAN ALKMAAR, heette. Het
 „ strijdt ook met alle waarschijnlijkheid, dat
 „ een Italiaansch Prins eenen Hofmeester (*In-*
 „ *formator*) uit *Duitschland*, of de *Neder-*
 „ *landen* zoude ontboden hebben, en wel een
 „ man, van wiens naam in de geleerde we-
 „ reld niemand iets weet, en in eenen tijd, dat

*** 3

„ in

„ in *Italie* de geleerdheid boven andere lan-
 „ den bloeide, waar de Duitscher en de Ne-
 „ derlander de wetenschappen zochten, en van
 „ daar te huis bragten.”

Men weet, waar *Lotharingen* ligt, en dat dit land alzoo, zoo min als de Hertog, tot *Italie* is te brengen. Had de schrijver geweten of bedacht, dat de Hertog eene vrouw uit de *Nederlanden* getrouwd had, dan zoude het hem, zoo min als de geleerde BUSSCHING, wiens woorden door TJADEN alhier zijn overgenomen, raadfelachtig zijn gebleven, dat een bekwaam Nederlander in vertrouwen was geraakt aan het Hof te *Nancy*.

„ Op alle zijden van het boek zijn zoo ve-
 „ le Oostfriesche Idiotismen voorhanden, dat
 „ het elk in het oog moet vallen, dat geen Ne-
 „ derlander — geen Meklenbürger — ook nie-
 „ mand uit de andere deelen van *Nedersak-
 „ sen*, dit dichtstuk heeft geschreven of kunnen
 „ schrijven, dan een Oost-fries.

TJADEN geeft vervolgens een blad met zulke Oostfriesche Idiotismen op. Indien ik mij niet aan afkeuring door verveling wilde blootstellen, dan zoude ik kunnen aanwijzen, dat de meeste, zoo niet alle die Idiotismen nog in ons *Friesland* gevonden worden, en mis-
 schien

fchien ook in *West-Friesland*, waartoe *Alkmaar* behoorde. Dat het Nederfakfisch van HENDRIK VAN ALKMAAR naar het Friesch Dialect zweemt, is algemeen erkend.

„ De geheele inhoud van het boek weder-
 „ legt het, dat een Franschman of HENDRIK
 „ VAN ALKMAAR de vervaardiger van dit dicht-
 „ stuk is. Wat wist ten dien tijde een Fransch-
 „ man of een Nederlander van de oude Duit-
 „ sche Staatsgesteldheid en Regtspleging, waar-
 „ van op elke zijde veel voorkomt, en waar-
 „ in de dichter de grootste en naauwkeurigste
 „ kennis toont te bezitten.”

Had TJADEN geweten, dat HENDRIK VAN ALKMAAR, als der Regten Doctor (Meester) en als Lid van een Hof van Justitie, in de Utrechtsche jaarboeken voorkomt, dan zoude hij waarschijnlijk ook deze vraag niet gedaan hebben. Hij had echter kunnen, ja moeten, weten, dat de regtspleging te *Utrecht* en in *Gelderland* destijds, in velen opzigte met die in *Duitschland* gelijk stond.

De overige tegenbedenkingen vallen geheel weg, zoodra men weet, dat het verhaal *niet* betrekkelijk heeft *kunnen* zijn tot de gebeurtenissen aan het Hof van GULIK.

Het bewijs gehaald uit het betoog, dat ver-

LX INLEIDEND BETOOG.

mits er op de eerste bladzijde van het dichtstuk, melding wordt gemaakt van Pinksteren, als den dag van het Hoffeest, dit door eenen Oostfries *moest* gesteld zijn, omdat de vergaderingen bij den *opstalboom*, ook op Pinksteren gehouden werden, behoeft men alleen op te geven, om hetzelfde te wederleggen. Wie kent een land, waar het Pinksterfeest geen tijd is van algemeene bijeenkomsten en vreugde, in het beste der Lente?

TJADEN noemt deze zijne bewijzen niet alleen *veelvuldig*, maar ook *bijna diplomatisch*; ik wil het aan het oordeel van allen overlaten, of dezelve stand kunnen houden na de gegevene oplossing.

De grond, waarop de dichter SOLTAU zijne redenering voor BAUMAN vestigt, bewijst, naar mijne gedachten, meer tegen dan voor dezen. Hij vraagt: „Wat zoude de uitgever (L. DIETZ) bij den druk van 1539, dertien jaren na BAUMANS dood, bewogen hebben den naam van VAN ALKMAAR te verzwijgen, wanneer hij niet geweten had, dat deze naam door BAUMAN als een dekmantel was gebruikt?” Ik meen te mogen vragen: wat zoude DIETZ bewogen hebben, den naam van BAUMAN, zijnen weldoener, niet tot aanbeveling van zijn werk, voor de uitgaven na

1526 te plaatsen, indien het zeker ware, dat deze de dichter is geweest? DIETZ kende de waarheid in dezen beter dan iemand anders.

De bedenking door den geleerden SCHELLER aangevoerd, dat *Alkmer* geen *Alkmar*, of *Alkmaar* zoude zijn, alsof onze dichter daarom niet zoude kunnen worden aangemerkt als uit *Noord-Holland* afkomstig, zal even min wederlegging behoeven.

Het is algemeen bekend, dat de *a* en *e* als wisselletters gebruikt werden. Vooral wanneer deze voor een *r* staan; bijzonder in het Utrechtsche en Geldersche dialecten, waar men algemeen *werm* voor *warm*, *ermen* voor *armen* zegt, en omgekeerd *scharm* voor *scher*, *scharp* voor *scherp* enz. De vraag van SCHELLER: waardoor het komt dat de Hollanders bij hunne zucht voor *Oudheidskunsten*, voor dezen arbeid van HENDRIK VAN ALKMAAR en den geheelen REINAART zoo koud zijn gebleven? als of deze koelheid een bewijs ware, dat de gemelde dichter nooit had bestaan, heeft mij meer getroffen en misschien veel mede gewerkt om mij tot de uitgaaf te doen besluiten. Hadden de Nederlanders in dezen te veel begeerd voor den Volksroem, gelijk zeker eenige der Duitschers hebben gedaan, dan zoude misschien de uitval over *die*

Antiquitaets-kunste hier eenigzins hebben kunnen te pas komen, maar de laatste laten zich dunkt mij, niet met de beschuldiging van te groote *koelheid* en *onverschilligheid* vereenigen. Waartoe smaad- en schimpreden, wanneer men meent de waarheid aan zijne zijde te hebben? Men kan immers regtvaardig zijn en blijven.

BAUMAN is in mijne oogen geheel vrij van allen opspraak, en hij heeft een zeer verdienstelijk werk ondernomen door eene ten opzigte der *moralisatien* verbeterde en meer uitgebreide uitgave van den REYNCKE te *Rostok* te bezorgen, welke gevolgd is geworden van vele andere uitgaven aldaar en elders.

Ik vereenig mij verder gaarne met het gunstig getuigenis van GOTTSCHÉDE over die *moralisatien*.

„ In deze aanmerkingen — zegt hij — zal
 „ men een schat van staat- en zedekundige
 „ leeringen aantreffen. Een door het lezen
 „ van de beste Grieksche en Latijnsche schrij-
 „ vers, geoefend verstand, en een door onder-
 „ vinding en menschenkennis geslepen oordeel
 „ voeren over al de pen. Zoo schrijft nie-
 „ mand, als die van jongs af tot de geleerd-
 „ heid wordt opgeleid, en gedurende zijnen
 „ geheelen leeftijd met de wetenschappen heeft
 „ om-

„ omgegaan. Ook in alles ziet men hier de
 „ aandoeningen van een warm, edel, deugd-
 „ lievend en welwillend hart.”

Bij de beschouwing van het *werk* van HEN-
 DRIK VAN ALKMAAR valt het dadelijk in het
 oog, dat hij zelf geen aanspraak heeft gemaakt
 op den roem, dat hij een eigen oorspronke-
 lijk werk zoude geven. Hij zegt: „ dat er
 „ onder de fabeldichters een is geweest, die
 „ tot nut en onderwijzing der menschen ge-
 „ schreven heeft, eene *Historie* of *fabel van*
 „ REINTJE DE VOS, en dat hij, opdat men
 „ dat boek verstaan zoude, hetzelfde uit de
 „ *Waausche* en *Fransche* talen heeft *bijeen*
 „ *gezocht* en in het *Duitsch* overgebragt.”

Dit *Waausche*, zal zeker moeten worden
 opgevat, als het *Luikerwaausch*, hetwelk aan
 de Noord-Oostelijke grenzen van *Frankrijk*
 destijds algemeen werd gesproken.

Het *Duitsch* is hier kennelijk het *Neder-
 saksisch*, (het platduitsch,) hetwelk, staande
 tusfchen het Hoog- en Nederduitsch, in de
 veertiende en vijftiende eeuw, bijna de alge-
 meene taal van een groot gedeelte van *Duitsch-
 land* was, en ook in deze landen gesproken
 werd.

In het voortreffelijk werk van onzen geleer-
 den

den Landgenoot, A. IJPEIJ: *de beknopte Geschiedenis der Nederlandsche taal*, is dit volledig betoogd (*), en tevens, hoe de meerdere beschaving van het Hoogduitsch zoo wel als van het Nederduitsch, destijds het Vlaamsch-Bataafsch, zoo als IJPEIJ het noemt, de scheiding of het verschil tuschen deze beide taaltakken grooter heeft gemaakt. En hoe veel is er nog van het oud Nederfakfisch, of platduitsch overgebleven in het Volks-dialect in *Utrecht, Gelderland, Overijsel, Drenthe en Groningen.*

Een geoefend lezer zal spoedig bemerken, dat het Nederfakfisch van HENDRIK VAN ALKMAAR overhelt naar het *Nederduitsch*, en dat het verschilt van het hoogere of meer Oostelijke Nederfakfisch, zoo als wij het uit de latere drukken van dit dichtstuk of uit andere werken, kunnen zien.

Ik mag mij thans niet tot een breedvoerig *taalkundig* onderzoek inlaten. De stelling dat VAN ALKMAAR in *zijne* moedertaal heeft geschreven, en dat deze taal in *zijnen* tijd zoo wel hier te lande als aan de boorden van den *Rijn*, ja tot aan de *Oostzee*

(*) Zie bladz. 137, 172, 282, 301, 303, 368 en meer.

algemeen werd gesproken en verstaan, zoude met vele bewijzen kunnen gestaafd worden.

Werd ik niet door vrees voor wijdloopigheid wederhouden, dan zouden de twee openbare geschriften, in de Utrechtsche jaarboeken bewaard, en door mij aangehaald, waarin de naam van HENDRIK VAN ALKMAAR voorkomt, kunnen worden aangevoerd; verder vele andere blijken aangaande de overeenkomst der spelling met zijn werk, stukken tot de Geldersche Geschiedenis behoorende, vooral uit de werken van Mr. G. VAN HASSELT, waarin veel gevonden wordt hetwelk tot het dagelijksche leven betrekkelijk is.

PONTANUS zegt (*): „de taal der Gelderschen komt zoo na aan haren oorsprong, „het Nedersaksisch, als die van eenig ander „Volk in *Nederland*.” En schreef VAN ALKMAAR, aan het Hof van den Hertog van *Lotharingen* al niet in de gewone taal van den Vorst, hij deed het dan ten minste in de landtaal van de Hertogin.

Het verstrekte mij tot een groot genoeg, om bij den lust tot eene juiste waardering van het

(* *Hist. Geln.* Lib. I. p. 44., bij IJPEIJ aangehaald.

XLVI INLEIDEND BETOOG.

het *werk*, van onzen landgenoot de gelegenheid te erlangen, om exemplaren der beide oudste drukken van de vroegste vertaling in proza, te weten, die van *Gouda* 1479 (*), en *Delft* 1485 (†), te kunnen vergelijken met den druk naar de eerste uitgave van zijn werk in 1498.

Ik zag uit de eerstgemelde boekjes, dat deze twee uitgaven tot in de minste kleinigheden overeenkomen, en dat de vertaler bekend is

(*) De exemplaren van dezen druk zijn uiterst zeldzaam. Het eenigste, hetwelk zoo veel ik weet, hier te lande bekend is, wordt bewaard in de Koninklijke boekerij, en hetzelfde was voorheen in eigendom van Mr. J. VISSER. Zie MEERMAN *Origines Typographicæ* II. 291.

Naar deze uitgave is de eerste Engelsche vertaling vervaardigd door WILLIAM CAXTON, 1481. Zie DIBDIN, *Bibliotheca Spenceriana*, IV. 244, alwaar verscheidene proeven worden gegeven.

(†) Van dezen druk is slechts één exemplaar in de Letterkundige wereld bekend, te weten, in de stads Bibliotheek te *Lubek*. J. H. VON SEESEN heeft het eerste bericht hiervan gegeven, van den jare 1740. LUDWIG SUHL, Bibliothecaris aldaar, gaf een uiterst nauwkeurigen nadruk in den jare 1783. Vermits deze nadruk niet in den boekhandel is gebragt, komen de exemplaren zeer zelden voor. Den Heer GRIMM heeft mij verplicht, door een met aantekeningen voorzien aan mij te verstrekken.

is geweest, met de Vlaamsch-Nederlandsche vertaling in rijm van WILLAM DIE MADOCK (*) ver-

(*) Van deze vertaling zal ik weinig zeggen, omdat er hoop is, dat het geheel spoedig in het licht zal worden gegeven. Mr. H. VAN WIJN heeft deswege de eerste melding gemaakt, in zijne *Historische avondsonden* bl. 273. Hij bezit een fragment, zijnde het slot van den Roman in 984 regels.

Een grooter gedeelte is voor eenige jaren ontdekt te *Comburg in Zwaben*. FRIEDRICH DAVID GRÄTER heeft hiervan berigten in drie programma's gegeven, en later dit stuk, bevattende het eerste deel van den Roman, tot op den tweeden Hofdag, in 3465 verzen in druk gegeven in het tijdschrift: *Odina und Teutona, Breslau, 1812.*

Weinige dagen na de eerste aankondiging van mijne poging is het bekend gemaakt, dat er een volledig afschrift van deze vertaling in ons Vaderland bestaat, houdende 7746 verzen, behalve de prologhe of voorrede van 44 regels, welke begint:

Willam die madock maecte
 Dair hi dicke om waecte
 Hem iamerde zeer haerde
 Dat die geeste van reynaerde
 Niet te recht en is gescreuen
 Een deel is dair after gebleuen
 Daer om dede hy die vite zoeken
 Ende heeftse wttē walschē boeken
 In duutsche aldus begonnen.

Zie *Algemeene Konst en Letterbode*, N°. 26, 23
 Junij 1826.

XLVIII INLEIDEND BETOOG.

vermits er gestadig rijmende regels daaruit zijn overgenomen, en in de tekst ingeweven.

De vergelijking van deze Nederduitfche vertaling met de Nederfakfifche, was voor mij van meer belang.

Ik zag wel ten eerfte, dat beide vertalers wel hetzelfde gedeelte of uittreksel van den grooten *Roman de Renard* hadden bewerkt, maar tevens dat beide zich geregtigd hebben befchouwd, om hierin naar begeerte en luim veranderingen te maken, en hun eigen weg hebben gegaan.

In beiden is de bodem der zuidelijke provincien, vooral *Vlaanderen* en *Braband* (tusfchen *Holland* en *Frankrijk*) het tooneel, waarop de gebeurteniften zijn voorgevallen. In de Nederduitfche, is meer bepaaldelijk melding van westelijk gelegene fteden: *Zierikzee*, *Antwerpen*, *Gent* enz. In de Platduitfche, zijn tevens meer oostelijk gelegene ftreken, b. v. het *Gulikerland* enz. vermeld.

Ik gis, dat vermits VAN ALKMAAR meerdere bouwstoffen heeft opgezocht, zoo wel in Waalfche als in Fransche handschriften, hij daarna de grenzen van zijn tooneel heeft uitgezet, en het hierdoor tevens veroorzaakt is, dat hij aan de dieren en vogelen meerendeels geheel andere namen heeft gegeven, dan in de
Ne-

Nederduitſche vertaling in rijm en gedrukte uitgaven gevonden worden (*).

Het bleek mij tevens, dat VAN ALKMAAR die vroegere uitgaven van 1479 of 1485 niet heeft gekend, vermits in dezelve verſcheidene aardigheden en fijne puntjes, ook eenige breedere redeneringen voorkomen, welke zeker door iemand van zoo veel vernuft en ſmaak niet zouden zijn voorbijgegaan, maar wel met lust en ijver overgenomen en gebruikt.

SUHL houdt den Delftſchen druk voor de bron of de moeder van den Lubekſchen druk in het Nederfakſiſch, en verklaart den laaſten, als eene herhaling in rijm, welke met eenig klatergoud is opgeſierd; na eene be- daarde vergelijking bleek het mij, dat deze geleerde te veel met zijn onderwerp is inge- nomen geweest, en derhalve moet ik in de uitſpraak veel van hem verſchillen. Niet al- leen is de vertaling van VAN ALKMAAR ruim een derde meer uitgebreid (†), maar ook in al-

(*) De namen door den vertaler in het Nederduitſch aan de dieren gegeven, heb ik medegedeeld op de *naamlijſt* der Dieren, zoo als ze in ons Dichtſtuk voorkomen.

(†) De Delftſche druk 1485 beſtaat 112 zijden, de Lubekſche 1498, 150 beide in klein quarto.

L INLEIDEND BETOOG.

alles ziet men eenen meer beschaafden versijnden toon; alles is meer kiesch behandeld, de zaken staan beter op hunne plaats; eenige beelden, in den ouden druk, en waarschijnlijk ook in het origineel, in ruwe omtrekken ter neer gesteld, zijn hierdoor zijn dichterlijk genie meesterlijk op- en uitgewerkt.

In sommige redeneringen van den Nederduitschen vertaler, is, wel is waar, meerdere kracht bij kortheid, en sommige deelen, vooral de aanvallen op de kerkelijke zaken, zijn wel scherper en vrijer, maar ook in deze deelen ziet men meer het ruwe en onkiesche van den tijd. Hoezeer ook deze Nederduitsche vertaling — welke ik voorheen beoordeelde naar de latere drukken, of liever naar ons zogenoemde *Volksboekje* (*), in mijne schatting door het zien van deze oudste uitgaven veel gerezen is, moet ik nog bij mijne eerste op-

(*) Van dit *Volksboekje* bestaan er eene menigte verschillende drukken; alle zijn, wat de uitvoering, papier, druk en houtsneden betreft, beneden beoordeeling; — de oudste druk welke mij ter hand kwam is van 1607. De oude uitgave is hier bij voor meer dan een derde ingekrompen, en alzoo in vele opzichten verminkt en verminderd. Veel goeds is er echter ingebleven.

INLEIDEND BETOOG. 11

vatting blijven, dat de vertaling van HENDRIK VAN ALKMAAR veel in waarde boven de oudere uitgaven uitmunt, en het is aan deze meer kiesche, klare en ruimer uiteengezette bewerking, dat ik de voortdurende belangstelling van alle vrienden van eenen vrolijken en geestigen schrijfrant, bij vele volken, gedurende meer dan drie eeuwen, durf toeschrijven. De gemelde overzetting in proza zoude zich niet zoo lang hebben staande gehouden in de beschaafde kringen.

Een bijzondere waarde heeft, naar mijn inzien, het werk van HENDRIK VAN ALKMAAR erlangd, door de fijne toespelingen, tot afkeuring van de heerszucht, de onkuischheid en de onwetendheid der geestelijken in die dagen, en van het nietige van eenige hunner leeringen aangaande de *penitentien*, *bedevaarten*, en andere zaken, welke als surrogaten van de zedelijke deugd werden voorgedragen, en wel vooral aangaande het gedrag der kerkelijken in het uitventen der *aflaten* of de vergiffenis-brieven, zoo van toekomstige als verledene zonden.

De Nederduitsche Vertaler heeft, op het spoor van den ouden Roman, de heilige, of voor heilig gehoudene, zaken met ruwe handen

2

den

den aangetast; — VAN ALKMAAR laat veel liggen, hetwelk ergernis zoude hebben kunnen geven. Hij leert echter in dezen nog veel als in het voorbijgaan, en met bijzondere geestigheid en kieschheid. De bemoediging van REINTJE, door MAARTEN (den Aap,) voor de tweede verschijning ten Hove, en zijn oordeel over den stand der zaken te *Rome* kan hiervan vooral ten voorbeelde dienen. Deze brok vooral is geheel omgewerkt, en in velen uitgebreid.

Wanneer wij nu overwegen, in welken tijd onze Landgenoot deze tafereelen bewerkte, en ten toon stelde, en dat in die jaren de slechtste menschen, als Pausen aan het hoofd der kerk stonden, te weten: INNOCENTIUS VIII, de patroon der Kettermeesters, en de voorname veroorzaker der heksenprocesfen, en ALEXANDER VI. (BORGIA, schandelijker gedachtenis) dan rijst de waarde van dit een en ander nog hooger. En vermits dit boek even zoo snel beroemd, als bekend werd, dan kan men het wel als zeker aanmerken, dat hetzelfde te gelijk met *de Narren-speelschuit* van S. BRANDT en de *lof der zotheid* van ERASMUS bijzonder heeft medegewerkt, om de oogen van vele menschen te openen, en alzoo,

ge-

gediend ter voorbereiding van de groote kerkhervorming. De aflaatkraam werd hierdoor vooral losgemaakt, en toen LUTHER en anderen de hand aan dezelve sloegen, stortte zij dadelijk in.

Wanneer men het werk van onzen Landgenoot, uit dit oogpunt beschouwd, dan worden voorzeker zijne verdienften aanzienlijk vermeerderd.

Zijn werk werd derhalve in dit opzigt billijk met lofspraken van LUTHER en MELANCHTON vereerd (*). Hetzelve is bij het concilie van *Trenten*, onder de *verbodene boeken* gesteld (†).

Ik zal mij over de menschenkennis en over de ervarenis in zaken van regering, het Hofleven en het Regtswezen in dien tijd, enz. niet uitlaten, vermits deze lof, waarfchijnlijk meer aan den steller van het oorspronkelijk verhaal dan aan den vertaler toekomt, maar ik mag de levendigheid der ver-

ta-

(*) J. G. MULLER, *Gedenkwaardigheden uit de Geschiedenis der kerkhervorming in de 16e Eeuw*, II. 31.

(†) Vid. *Index Librorum prohibitorum, cum regulis confectis per Patres à Tridentino Synodo dilectos etc.* Antw. 1570 pag. 91. L. R.

taling en de gemakkelijkerheid en losheid om de verhalen in rijm te brengen niet onvermeld laten. Nergens ontmoet men hier die stijve pronk en opfieriing met klanken, welken in de verzen van de vijftiende en zestiende eeuw veeltijds doorstralen. In alles zien wij hier den man, die scherp oordeelt en zijne gedachten klaar mededeelt, zoo dat men als het ware bij de zaak wordt gebragt.

Kunstmatig beschouwd, behoudt het geheel alzoö eene bijzondere waarde. Het is een Satyrisch heldendicht, waarbij de voornaamste kunstregels wel zijn waargenomen. Zelden verliest men den Held van het stuk uit het oog. Hij redt zich uit alle zwarigheden door zijne slimheid, en na de grootste gevaren te zijn doorgeworfteld, wacht hem een luisterrijke zegepraal. Nergens zijn sprongen of gappingen, en het geheel loopt af binnen den tijd van ruim drie maanden. Ik meen ter bevestiging van hetgeen gezegd is, nog de getuigenis in dezen te mogen bijbrengen van den reeds vermelden geleerde, BOUTERWECK, en doe het vooral om de erkende waarde van denzelfven als oordeelkundige. Hij zegt:

„Het Nederduitsch gedicht is buiten tegenpraak een der voortreffelijkste werken voor de oude Duitse Letterkunde. Geen Comische
Epo-

Epopé, maar aan de Comische Epos naverwant; een Satijrisch versierd gedicht, in welke de leer, dat, naar den loop der wereldsche zaken, eene volgehoudene slim- of loosheid over het regt zegeviert, met zoo veel schrandereid in eene aanlokkende voordragt is voor oogen gesteld, dat hoezeer deze satijre alleen tot bevestiging van eene treurige waarheid schijnt te moeten dienen, wij door hare helderheid met het leven verzoend worden."

„Nooit voorzeker is de echte toon der satijre gelukkiger getroffen, dan in dit versierd verhaal. Het Epische gedeelte der samenstelling heeft eene bepaalde eenheid, en aan verscheidenheid van karakters en aan afwisseling van gevallen is het even rijk. — In dit oud Nederfakisch stuk verschijnt de Nederlandsche taal in een helder licht. — De stijl glijdt hier voort, treffend en ligt, vol kracht, doorgaans schilderachtig, zelden veronachtzaamd, zoo dat dit werk, hoezeer in een donker tijdvak geschreven, om deszelfs waarde aan het voortreffelijkste eere zoude doen." (*)

Bij al den lofspraak zijn er ook tegenwerpingen en afkeuringen gemaakt, dan vermits ik niet weet, of deze moeten worden aange-

(*) l. c. z. 354.

LVI INLEIDEND BETOOG.

merkt als tegen den geheelen Roman gerigt, of tegen de vertaling van VAN ALKMAAR, zal ik ze niet behoeven op te nemen. De voornaamste is, dat de redekaveling en de verhalen van den Vos over den gewaanden *schat* en de *kleinooden* te veel gerekt zouden zijn. De geleerde GESSNER heeft deze bedenking voldoende opgeheven, door te betoogen, dat het vertellen van sprookjes aan de Hoven destijds eene zaak van belang was, vooral tot tijdverdrijf der Vorsten en Grooten, bij gebrek van eigene oefening, en dat de *Conteurs*, (de vertellers) zoo wel als de Hofnarren, aan de Hoven, mannen waren van gewigt. Hij brengt die verhalen als bewijzen bij voor de menschenkennis van den Dichter, door den Vos zich van het gereedste middel, het vertellen van sprookjes, te doen bedienen, om de driftten van NOBEL (de Koning) tot bedaren te brengen, waarom de vrouw van den Aap insgelijks, toen Hij vertoornd in het kabinet trad, dadelijk met het verhaal: *van het proces tuschen den man en den slang* voor den dag kwam.

Hoezeer ik anders wel eenigzins als Lofredenaar van het onderwerp dezer uitgave ben opgetreden, vermeen ik het aan mij zelven verschuldigd te zijn, hier nog bij te voegen, dat

dat ik geenszins wil aangemerkt worden, zoo hoog met dit werk te loopen, als eenige Duitſche geleerden van vroegeren en lateren tijd hebben gedaan, hetwelk wel eens tot dweperij overging, en aan het buitensporige, ja belagchelijke, grensde. Ik breng alleen het voorbeeld bij van JOHAN WILHELM LAURENBERG, Profesfor te *Rostock*, door wien dit dichtſtuk, als het beste boek na den Bijbel is voorgedragen.

Naar mijn inzien is het volftrekt noodzakelijk, dat men bij de beoordeeling der waarde van het *geheel*, den tijd waarin het dichtſtuk ten papiere werd gebragt, voor oogen moet houden, te weten in het laaſte der vijftiende eeuw.

Alsdan blijft hetzelve wel erkend als een dierbaar gedenkſtuk van het menſchelijk verſtand in nog donkere tijden, maar dan kunnen er ook geene verkeerde toepassingen uit worden gemaakt. Wanneer men het alleen beſchouwt als een oud ſchilderij, hetwelk goedgeteekende tafereelen bevat van den *toenmaligen* ſtand der wereldſche zaken, en den *tegenwoordigen* daarbij vergelijkt, wie vindt dan geene ſtof tot dankbaarheid over den voortgang der algemeene Maatſchappij in kennis en beſchaving?

**** 5

Voor

LXVIII INLEIDEND BETOOG.

Voor het overzicht der Bibliographische Geschiedenis van dit Dichtstuk, heb ik het dienftig geoordeeld eene lijst der verschillende drukken in het Nederfakfisch en der overzettingen in andere talen op te maken, welke achter het werk als *bijlage* volgt. Behalve hetgeen er vermeld is, bij de ontwikkeling der omftandigheden, welke aanleiding gaven, dat sommigen de eer aan HENDRIK VAN ALKMAAR verschuldigd, aan NICOLAAS BAUMAN hebben toegekend, zij nog gezegd, dat de Hoogleeraar von HACKMAN den naam van onzen Landgenoot niet alleen het eerst uit het stof der vergetelheid heeft gehaald, maar dat hij ook den roem van denzelfven heeft gehandhaafd in het gemeld Academisch programma van den jare 1709 (*), hetwelk hij later voor zijne uitgave heeft laten herdrukken. Wenschelijk ware het, dat hij de verzameling van oude Duitfche fpreuken, welke hij bij die uitgave, als in een *koker* vereenigd heeft gevoegd en waardoor deze uitgaven de naam heeft erlangd: REYNEKE DE VOSS *met den koker*, niet had uitgegeven. Die verzameling wordt wel eens beschouwd, als

(*) De titel is: *Programma de morali apologo poetico, qui nostra vernacula: REYNEKE VOS appellatur. Helmftad 1709 4.*

als of ze met den *Roman* in verband stond, maar staat geheel op zichzelf en heeft eene geringe letterkundige waarde.

Vervolgens werd de naam van onzen landgenoot voornamelijk bekend, door den ijver van den beroemden Regtsgeleerde J. C. HEINECCIUS, die den inhoud der REINCKE van zeer veel belang beschouwde voor de kennis der vroegere Regtspleging in *Duitschland*. Hierdoor werd de *Roman* vooral opgezocht door zulken, die zich aan de Academien op de Regtsgeleerdheid toeleiden, en eindelijk rees de vermaardheid van het werk nog hooger, door de pogingen van den beroemden J. C. GOTTSCHÉDE.

Deze vond zich opgewekt, niet alleen om den ouden *Roman* uit te geven, maar ook om die uitgave te doen vergezeld gaan van eene nieuwe overzetting van het dichtstuk en van de voorrede en moralisatien van VAN ALKMAAR en BAUMAN beide, en tevens van eene zeer uitgetrekte verhandeling: *over den schrijver, den waren ouderdom en de groote waarde van het gedicht*: REINCKE DE VOS.

Min.

(*) *Elementa Juris Germanici*, Tom. II. *in praefatione*. uitgave van 1737. Deze getnigenissen zijn overgenomen bij TJADEN l. c. 4 en volg.

LX INLEIDEND BETOOG.

Minder ingelicht aangaande den Franschen oorsprong dan wij thans mogen zijn, was het niet te verwonderen, dat hij bij zijne nasporingen in vele dwalingen verviel, maar met dit alles werd zijn werk nog als clasiek en van eene groote waarde beschouwd; sedert is de REINCKE vooral, een voorwerp van belangstelling geweest in de geleerde wereld in *Duitschland*.

Men heeft wel op de vertaling van GOTTSCHEDIJN vele aanmerkingen gemaakt, maar het afkeuren was altijd gemakkelijker dan het verbeteren. De schrijver had het genoeg, dat verscheidene geleerden van naam zijn werk goedkeurden, en dat hieruit vele merkwaardige voor- en tegenschriften ontstonden, waaronder met bijzonderen lof vermeld zijn twee werkjes; het eene is getiteld: *Nachleze einiger nachrichte von dem alten epischen Gedichte: REYNEKE DER FUCHS*, zoo ik meen, van GOTTSCHEDIJN zelve; het tweede: *Des Subrectors GESSNER, Bibliothecaris in Lubek, Schreiben aan GOTTSCHEDIJN, REYNEKE FUCHS betreffende*. Beide werkjes worden hoogelijk geprezen, vooral het laatste, om dat de waarde van den Roman en de menschenkennis van den schrijver, hierin met veel wijsheid en bescheidenheid worden in het licht gesteld. Tot
nog

nog toe heb ik naar beide geschriften te vergeefs gezocht.

De uitgaaf van GOTTSCHEDÉ is voortreffelijk uitgevoerd, zoo veel druk en papier betreft; zij is verder versierd met de afdrukken der keurig geteekende en geëtste platen van onzen landgenoot, ALLARD VAN EVERDINGEN waarbij zeker de vinding in velen ontleend is van de oudere houtsneden, maar welke meereendeels uitmunten, om het karakter, hetwelk de meester in de afbeelding der dieren heeft weten te brengen.

Eenige jaren daarna verscheen er een nieuw werk, waarbij onze Roman van eene geheel andere zijde werd beschouwd, te weten, dat van JOHAN CARL HENRICH DREIJER, Sijndicus te Lubek, getiteld: *Von dem Nutzen des treffenden Gedichts REYNEKE DE VOSS, in Erläuterung der Deutschen Rechts Altherümer.* Hier wordt het dichtstuk door den Rechtsgeleerde nagegaan, en het werk erlangt de zeldzaamsten lofspraak met kennis van zaken. Weinige boeken zijn mij voorgekomen, welke zich zoo zeer door rijkdom van kennis, en tevens door levendigheid van voorstel aanbevelen. Ik zoude hier het oordeel van den ver-

(*) *Butsou und Wismar* 1768. 4.

verdienstelijken GELLERT over de kunstwaarde van het werk, als *Dichtstuk* en *Verhaal* tevens, kunnen bijbrengen, doch dat van BOUTERWECK hebbende medegedeeld, meen ik de andere te kunnen voorbij gaan. Het is opmerkelijk, dat GELLERT, bij de eerste uitgave van zijne *Verhandeling over de fabelen in 1773*, een ongunstig oordeel velde over den REINCKE, maar dat hij hetzelfde, bij de vereenigde uitgave zijner werken, heeft ingetrokken. Hij gevoelde, zoo het schijnt, dat hij te onregte het opvolgen der kunstregels, in de werken van Grieken en Romeinen, in den besten tijd voorgeschreven of geleerd, in een werk van de middeleeuwen had verlangd.

Als *Dichtstuk* wedervoer het werk weinige jaren daarna, de grootste eere, dat namelijk de algemeen beminde Dichter, J. W. von GÖTHE, hetzelfde, in Duitche Hexameters in twaalf zangen heeft overgebracht. — Een voortreffelijk werk! Men ziet in de uitvoering overal den grooten meester, maar men kan tevens zien, dat het oorspronkelijke wezenlijk dichterlijke waarde moet hebben, door te kunnen dienen, tot den grondslag van zulk een uitmuntend geheel.

Sedert is de REINEKE een geliefd voorwerp voor oefening en uitspanning geworden bij de
Duit-

Duitschers. Dit dichtstuk was aangenamer en klaarder, dan het *Nibelungen-lied*, en het werd derhalve in meer kringen verspreid.

De lust en de belangstelling namen vervolgens nog meer toe, na dat de vertaling van D. W. SOLTAU verscheen, welke in den luim en in den vorm van den oorspronkelijken dichter gesteld, insgelijks aan zeer velen behaagde.

Verder zijn er nog in onzen tijd, behalve twee nieuwe uitgaven in het Nederfakfisch, door BREDOW en SCHELLER, eene nieuwe overzetting in het Hoogduitsch, om als *Volksboek* te dienen, en eindelijk een REIJNEKE FUCHS voor de etui-bibliotheek naar SOLTAU verschenen.

Zeer vele Duitse geleerden (*) hebben zich verder, als om strijd, beijverd, ten einde de geschiedenis van dit werk op te hel-

(*) Behalve bij de aangehaalde Schrijvers zijn er vele berigten bij NASSER, *Vorlesungen über die Geschichte der Deutsche Poesie*. — KOCH, *Compendium der Deutsche Litteratur*, PANZER, *Annalen* enz. Vooral in het *Lexicon Deutscher Dichter und Prosaisten* van K. H. JÖRDENS IV. B. 307—326, alwaar een keurig bewerkt *overzicht* van het geheele verhaal gevonden wordt, en bij F. A. EBERT, *Allgemeines Bibliographisches Lexicon*, B. II. 4. 603 tot 608.

LXIV INLEIDEND BETOOG.

deren en de innerlijke waarde al meer en meer bekend te maken.

Veel is er nog verder te wachten. Behalve dat wij, waarschijnlijk, verscheidene nieuwe toevoegfels en zeker vele ophelderingen van den grooten Franschen Roman mogen te gemoete zien, voeden wij de hoop, dat de beroemde JACOB GRIMM niet geheel in zijne verwachting zal zijn te leur gesteld, en dat hij als nog verscheidene zeer belangrijke bijdragen en geheel onbekende toevoegfels of navolgen in het oud Hoogduitsch en Latijn (*) zal uitgeven.

Komen dan de Vlaamsch Nederduitsche vertaling op rijm van WILLEM DIE MADOCK, en de Nederduitsche vertaling naar den druk van 1479 in het licht, te gelijk met of na deze van HENDRIK VAN ALKMAAR, dan zullen wij
Ne-

(*) Volgens het berigt in het *Journal des Savans* l. c. is de titel van dit onbekend dichtstuk: *Dialogus Isengrinum inter et Reynardum, versibus Elegiacis; qui Dialogus satyricus JACOBO MERLANDRO, tribuitur a STEPHANO BALINGIO.* Wie is die, JACOBUS MERLANDRUS of MERLANDER? Zoude het ook onze JACOB VAN MARALAND kunnen zijn? Het *oud Duitse* dichtstuk is reeds gedrukt medegedeeld in de *Koloxaer Codex, Pesth* 1817. p. 357—420.

Nederlanders insgelijks niet langer beschuldigd kunnen worden van koele onverschilligheid, jegens dit elders zoo geliefd en geprezen boek of dichtstuk.

Hiermede meen ik mijne tegenwoordige taak te hebben volbragt, en eindig derhalve dezen aangename arbeid.

Verre er af, dat ik thans nog, na het licht, door LE GRAND D'AUSSE en MEËN, over de Geschiedenis der RENARDS, te wege gebragt, zoude willen staande houden, dat deze Roman of dit Dichtstuk, wat de vinding betreft, een *oorspronkelijk* werk van eenen Nederlander zoude zijn, vermeen ik echter, dat het tot roem van onze Letterkunde verstrekt, dat een der voornaamste deelen van den ouden, zoo lang vergeten Franschen Roman, door de zorg van *Nederlandsche Letterkundigen en Dichters* is bewaard gebleven.

Het zal verder ongetwijfeld het Vaderlandsch gevoel van velen mijner Landgenooten, zoo wel als het mijne streelen, dat men het *genoegen*, hetwelk door de menigte van uitgaven en vertalingen van het Nedersaksische gedicht voor ontalijke lezers bijna onder *alle* beschaafde

Vol-

LXVI INLEIDEND BETOOG.

Volken, sedert drie eeuwen is te wege gebragt, te danken heeft aan een geboren Nederlander — aan HENDRIK VAN ALKMAAR.